

ESZMÉK ÉS TÉNYEK

írja Mihelics Vid

Amióta VI. Pál pápa Szent Péter és Pál centenárius évét a „hit évének” nyilvánította, világszerte megsokasodtak azok a cikkek és tanulmányok, amelyeknek szerzői a legújabbban felmerült hitnehezégeket, azok okait és eloszlásuk módjait tárgyalják. A probléma azonban ettől az alkalmi jellegtől függetlenül is előtérbe lépett. Különös hangsúllyal utalt rá már az a levél, amelyet *Ottaviani* bíboros, a Hittani Kongregáció prefektusa intézett a múlt év júliusában a püspöki konferenciák elnökeihez és a magasabb rendfőnökökhöz. Erről a kérdésről tanácskozott, éspedig a többször megváltoztatott napirendnek végül is mindjárt második pontjaként az idén szeptemberben összeült püspöki szinodus is.

Ugyszólván magától értetődik, hogy a „hitnehezégek” kifejezés hallatára elsősorban azokra a gátló mozzanatokra gondolunk, amelyekbe az elméleti és a gyakorlati ateizmus terjedése nyomán a keresztény hit elfogadtatása, az „evangelizálás” ütközik napjainkban. Mutatkoznak azonban kisebb-nagyobb zavarok meguknak a hívőknek körében is, amiknek elhárítására vagy kiküszöbölésére nem kevésbé fontos törekednünk. Ezzel az utóbbi jelenséggel foglalkozik *Eugen Walter* abban a figyelemreméltó írásában, amelyet a *Christ in der Gegenwart* tett közzé.

Minden kornak megvoltak a maga nehézségei a hit területén — bocsátja előre *Eugen Walter* — s alapjában nincs is mit csodálkoznunk rajta, mert egyenesen a hit lényegéhez tartozik, hogy csak nehézségek árán és azokon keresztül valósulhat meg. Csak amíg a közelmúltban inkább a dogmák me-revsége és az egyháznak az az igé-nye támasztott nehézségeket, hogy tanításának föltétlen bizonyosságot tulajdonítsanak, addig ma — az előbbivel ellentétben — sokakat éppen az zavar meg, hogy az egyház számolni kíván az új gondolkodási módokkal és a mai ember szükségleteivel. Attól félnek ugyanis, hogy ez a mindezideig szilárdnak vallott alapelvek „fellazítá-

sára” vezethet. S valóban nem kétséges — jegyzi meg *Walter* —, a mai felnőtt hívőknek a régebbinél sokkal nagyobb belső rugalmassággal és éle- sebb megkülönböztető képességgel kell rendelkezniök ahhoz, hogy ne zava- rodjanak meg sok minden miatt, ami egyik napról a másikra változott.

Azzal természetesen minden hívő tisztában lehet, hogy a mise latin szö- vege és a liturgia századokon át meg- szokott formája, avagy a halottham- vasztás tilalma soha sem volt dogma, némelyekre mégis meghökkentően vagy riasztóan hatott, hogy az egyház feladta azt, amihez tegnap még tar- tották vagy amihez büntetés terhe alatt tartaniok kellett magukat. Köny- nyű ugyan belátni, hogy nem volt szó itt tévedhetetlen tanról, ezek a dolgok azonban annyira belevegyültek a ki- nyilatkoztatott tételek és az egyházi gyakorlat egész rendszerébe, hogy at- tól elválaszthatatlannak tűntek fel. Bármilyen meggyőzőek így azok az érvek, amelyeket az ilyesféle újítások mellett egyházi részről felhoznak, so- kakban kísért az a benyomás, hogy egy-egy kö kitöredezett a katoliciz- mus épületéből. Odáig ugyan nem megy következtetésük, hogy az egyház emiatt még valaha össze is omolhat, de az is elég baj — emeli ki *Walter* —, ha a hívőket rossz érzés tölti el és bi- zonytalanná válnak. Némelyek már aggódva kérdik papjaiktól: mi min- dentől kell még elszakadniok, amit eddig szentnek és sérthetetlennek vél- tek? Mert ha valahol, akkor éppen a vallás síkján viselhetők el nehezen az átalakulások és a meglepetések. Igaz, hogy az élet más területein mindez napirenden van, de nem arra taní- tották-e a híveket, hogy mindaz szik- laszilárdan áll, amit a hitotatók és az igehirdetők elébük adtak?

Ehhez jön még valami, ami fokozza a bizonytalanság kínos érzését. Az egész „korszerűsödés” olyan szint ölt- het, mint valami nagy meghátrálás. S az ilyen látszat veszedelmes voltát nem becsülhetjük alá. Megkönnyíti ugyanis a támadások lehetőségét, sőt egyenesen támadásra ösztönözheti az ellenfeleket. Ugyanakkor csökkentheti

a hívők ellenálló erejét, a saját táborunk bizakodását. Sürgetően merül föl a kérdés: ha a megmozdulás részben visszavonulás is, miként értelmezzük ezt és milyen irányban fordítsuk előre?

Mondanunk sem kell talán, hogy a liturgia megreformálása vagy a halott-hamvasztás tilalmának feloldása önmagában még aligha keltett volna különösebb szorongást. Végül is csak egy-két országot nevezhetnénk meg, ahol a katolikus közvélemény részben, éspedig elhanyagolható részben, a liturgikus reform ellen nyilatkozott meg. Lényegesen nagyobb súllyal esnek latba a tanbeli kérdésekben észlelt módosulások.

Első helyen említi itt *Eugen Walter* a szentírás tévedhetetlenségére vonatkozó nézetek alakulását. Nem vitás ugyanis, hogy a katolikus teológia és maga a hivatalos egyházi tanítóhivatal fogad el ma olyan álláspontokat, amelyeket évtizedeken keresztül kitarthatóan elutasított. Belejátszott ebbe az a körülmény is, hogy az ellentétes oldalon a fejlődési elméletet nem hirdetik immár olyan egyszerűsítő és kezdetleges formában, mint a XIX. században, és ennek következtében az evolúciót akként is értelmezhetjük, hogy az ne kerüljön ellentétbe a teremtés történetével. Elismerhetjük tehát, hogy az evolúció hosszu szakaszon át tudományosan igazolt tény, elismerhetjük annál is inkább, mert a bibliai teremtéstörténetet nem szükséges történeti tudósításnak tekintenünk. Egészen sajátos természetű tanítás ez, amelynek a történeti keret nélkül is megvannak a kinvilatkoztatott igazságai. A hívek egy hánvadát azonban ennek ellenére kínosan érinti, hogy a katolikus teológia, sőt „az egyház” is nemrégiben még olyan felfogást védelmezett, amelyet mára feladott, mi több: kénytelen volt feladni.

Mit tehetünk az ilyen hívek iránjában? Azt, hogy újból és újból emlékeztetjük be idézzük a hit és a tudomány viszonyának katolikus szemléletét. Végére is minden katolikus hittani kiadványban, a még olyan régiekben is, világosan kifejezést nyer az a tétel, hogy a kettő, vagyis a hit és a tudomány nem ütközhet egymással. Ha látszólag ellentmondás keletkezik

köztük, az csak abból eredhet, hogy valamelyik oldal illetéktelenül átlépte a maga határait. Vagy a tudomány állít olyasmit, amit nem bizonyíthat, vagy az egyház részéről nyilvánítanak a hithez tartozónak olyasmit, ami nem tartozik a hithez, s ezt előbb-utóbb nyíltan be is vallják. Bőven találunk példát mind a két esetre. A Galilei-ügy pedig különösképpen félelmetes és üdvös figyelmeztetés marad a számunkra.

Ebbe a körbe sorolja *Walter* a szentírási könyvek szerzőségével kapcsolatos kérdéseket is, amelyek növekvő fejtörést okoztak az egymást követő nemzedékeknek. Sokáig az volt a nézet, hogy amikor megnevezett szerzőkhöz köti az egyház ezeket a könyveket, akkor valóban őket is kell e könyvek szerzőinek tartanunk. Ma azonban túl vagyunk ezen. Bizonyos például, hogy *Izaiás* könyve más próféták beszédeit is tartalmazza, s ugyanígy az is, hogy bár a *Pentateuchus* joggal élvezi Mózes tekintélyét, a legtöbbet abból nem ő maga írta. Az ő nevén szereplő öt könyv sokféle hagyomány gyűjteménye és folytatásokból, valamint hozzáírásokból évszázadok alatt alakult ki jelenlegi szövegük.

Sok hívő számára azonban még komolyabb megterhelést és veszélyeztetést jelent *Eugen Walter* szerint a születésszabályozás kérdése, amely ma hivatalosan foglalkoztatja az egyházat. Vaion az egyház nem zárkózott-e el mindezeideig az idevágó emberi megfontolások elől, nem utasította-e el a fogamzásgátló eljárásokat és módszereket, s nem hivatkozott-e mindannyiszor isteni parancsra? Hogyan engedhetett teret akkor az egyház a probléma olyan célzatú taglalásának, mint amelyet lehetetlen észre nem vennünk? Akkor is, ha a szeretet és könyörület megnyilvánulásának fogjuk fel, ha dícsérettel adózunk is az egyház vezetőinek, amiért megértést tanúsítanak a házastársak iránt, nem fejtet-e az a veszély, hogy ez az új magatartás a változhatatlan isteni törvények rovására megy? Bizonyos — mondja *Walter* —, hogy nem kevesen beszélnek és aggodalmaskodnak ma elként. Holott az igazság az, hogy az egyház által jóváhagyott erkölcsi ta-

nok soha sem tagadták a szülők teljes felelősségét utódaikért, s ha vannak is, mint ahogyan vannak változhatatlan isteni parancsok, ezeket az egyháznak időnként mindig újból át kell gondolnia, újból ki kell fejtenie és alkalmazhatóságukat megvizsgálnia.

Hosszú időn át különös nyomaték-kal hangsúlyozták például a tízparancsolat örökkévaló érvényét és jellegét — mutat rá Walter —, közben azonban figyelmen kívül hagytak egyes mozzanatokat, amelyeket nagyon is tekintetbe kell vennünk. A tízparancsolat Mózes könyveinek két helyén olvasható (Ex 20, 2—17; Deut 5, 6—21), és pedig különböző szöveggel. Magyarázata ennek az, amit ma a kinyilatkoztatás történetiségének nevezünk s ma már a szentírás minden oldalán megerősítve látunk. A Sinai hegyen végbement kinyilatkoztatás egy nomád népnek szólt, amelynek előbb-utóbb megtelepedett földművelő néppé kellett válnia. A nomádok és a földművelők életfeltételei nagyon különbözők, részben ellentétesek, éppen ezért merőben mások a jogviszonyaik is. Következésképpen az isteni parancsoknak is szükségyszerűen más kiigazítást és hangsúlyt kell kapniok náluk.

A negyedik parancsot a mai hívek közül az idősebbek valamikor nagyjában ebben a fogalmazásban tanulták: „Tiszteld apádat és anyádat, hogy jól menjen sorod és soká élj e földön.” Soha sem volt könnyű elfogadható magyarázatot fűzni ehhez a szöveghez, mert hiszen bajos lett volna valószínűsíteni, még kevésbé elhiteni, hogy a derék gyermekek hosszabb ideig élnek, mint a haszontalanok. Az emiatt támadt zavart azonban nem lehetett eloszlatni akkor, amikor még nem állt tisztán előttünk a kinyilatkoztatás történetisége. Az újabb katekizmusokban el is hagyták az ígéretet tartalmazó szavakat. Nem abból az okból ugyan, hogy kiküszöböljék a zavart, vagy, hogy egyszerűsítsék a parancsot, hanem mert világosan felismerték, hogy az ígéret ebben a formában csak annak az ősi népnek szólt, amelynek az Úr kilátásba helyezte az ígéret földjét, ennek birtokbavételéhez azonban feltételeket is szabott. Az a fordítás: „hogy hosszú életed legyen a földön”, nem számolt a szöveg történetiségével és alaptalanul terjesztette ki azt minden időkre. Amellett alkalmazásában

is figyelmen kívül maradt, hogy a címzett itt nem annyira az egyes ember, mint sokkal inkább az őszövétség egész népe, s magától értetődően nem is a gyermekek, hanem a felnőttek, akik nem is annyira engedelmességgel, mint gondozással és ellátással tartoztak szüleiknek. A helyes fordítás: „hogy sokáig élj azon a földön, amelyet az Úr, a te Istened adni akar neked” (Ex 2, 12).

Nyilvánvaló tehát, hogy még a tízparancsolatban is vannak elemek, amelyek egy meghatározott gazdasági-társadalmi helyzethez simulnak, vagyis történetileg feltételezettek. Maga a tízparancsolat természetesen elmúlhatatlan, ám ami elmúlhatatlan, azt is változhatóba burkolja — húzza alá Walter. És ha a régebbi korok nem is voltak ennek tudatában, ma ezt szükségyszerűen fel kell ismernünk, még egyes olyan részletekben is, amelyeket akkoriban örök érvényűeknek ítélték.

*

Beszédes példa az imént mondotakra a szombat, a „szabbat” felváltása a vasárnap. Ha meggondoljuk, mekkora súlyt tulajdonított az akkori zsidóság a tízparancsolatban a szabbat parancsának, és milyen heves összeütközései voltak Jézusnak a törvény tanítóival, akik egyenesen ezt tartották a legfőbb parancsnak, akkor előjában nem is csodálhatjuk eléggé: miből merítette a fiatal egyház azt a bátorságot, hogy szinte hangtalanul túltegye magát a szabbat parancsán és a hét hetedik napja helyett az első napot, a vasárnapot ünnepelje meg az Úr napjaként? Egyetlen magyarázat rá, hogy jogában állónak érezte, hogy a szabbat parancsát a maga újszövetségi helyzetéhez illően átértelmezze.

Hasonló megfontolásnak van helye a vasárnap megszentelésének két feltétele, a szolgai munkának tilalma és az istentiszteleten való részvétel tekintetében is. Ha ez a kettő valami módon szerves kapcsolatban is áll egymással, akkor is világosnak kell lennie előttünk, hogy az újszövetség kultuszában való részvétel fontosabb, mint a szolgai munkától való tartózkodás. Az istentiszteleten való részvétel ugyanis valami formában azok számára is lehetséges, akik olyan törvényhozás alatt élnek, amely nem enged meg a vasárnapi pihenő betar-

tását. Ezt a munkaszünetet az a nyilvános és törvényi rend hozta magával, amelyet Konstantin császár vezetett be a római birodalomban, s amely átment a belőle kinőtt további kultúrákba. De már az a legutóbbi időnkig megtartott kifejezés is, hogy „szolgai munka”, szembeütően mutatja, hogy itt történetileg adott gazdasági és társadalmi viszonyok szolgáltak alapul s hogy a tiltó parancsot ma már csak megfelelő átértelmezéssel alkalmazhatjuk. Bárhová nézünk tehát, a legszentebb parancsok is változó elemeket foglalnak magukban. Következésképpen ezeknek az elemeknek figyelembevételével a parancsokat nem „fellazítjuk”, hanem teljesítésüket tesszük lehetővé.

Nem éppen napjainkban tapasztalhattuk-e meg, mennyire elengedhetetlen, hogy a magántulajdon egész kérdését teljesen újból átgondoljuk, miután a modern társadalmi-gazdasági élet szerkezete új tényeket, lehetőségeket és bonyodalmakat hozott magával? Meg sem lehetünk anélkül, hogy azt, amit Isten a Sinai hegyen a nyolcadik és a tizedik parancsban kinyilvánított, újból feldolgozzuk és értelemszerűen vonatkoztassuk és alkalmazzuk a változott viszonyokra.

Mennyire nehéz lehet az ilyesféle átértelmezés és alkalmazás, arról bárki fogalmat alkothat azokból a vitákból, amelyek a háborúnak és a modern fegyverek alkalmazásának megengedhetőségéről indultak újabban. Vannak ugyan gyermekded lelkek, akik azt hiszik, hogy a „Ne ölj!” parancsa mindent megoldott. Elsiklik a szemük afölött, hogy mellette ugyanabban a bibliában számtalanszor követelnek halálbüntetést és vívnak véres háborúkat. Amikor az ötödik parancsot megfogalmazták, még a vérbosszú is jogszerű volt. Világos, hogy a későbbi időkben ezt már nem engedhették meg, s az is érthető, hogy még később az ipari társadalom kibontakozásával a halálbüntetés maga is vita tárgya lett. Előlépett az a kérdés is, vajon egyáltalán megengedhető-e a háború akkor, amikor a tudomány olyan tömegpusztító fegyvereket állít elő, amilyen az atom- és a hidrogénbomba. Viszont ki állíthatná, hogy amíg az általános leszerelés meg nem valósul, megengedhetetlen lenne az önvédelmet célzó fegyverkezés?

*

A hatodik parancs körül felmerült kérdések is sokféle keltenek nyugtalanságot — állapítja meg *Eugen Walter*. Formálisan csak a házasságtörést tiltja ez a parancs, az egyházi hagyomány azonban vele kapcsolatban mindig a nemi élet egészének rendjét alakította ki és tanította. Am ez a rend is változásokon ment át. A nő pozícióját a társadalomban, a gyermek értékelését, a személyes szeretet és szerelem szerepét, mindezeknek erkölcsi vonatkozásait nagyon is módosították a történeti fordulatok. Illuztrálásul *Walter* csak egy példát ragad ki magából a szentírásból. Ábrahámnak két fia volt, egyik egy rabszolga-leánytól, a másik a törvényes hitvestől. Nem kellene-e megütköznünk ezen? Semmiképpen. Annak a kornak gondolkodása szerint, amelyet az akkori társadalmi szerkezet indokolt, a család számára a fiúgyermek volt a legfontosabb, mégpedig mindenképpen a törvényes gyermek. Ha azonban a feleség meddőnek bizonyult, akkor törvényes megoldásnak számított, hogy a feleség maga válassza ki szolgálói közül azt a nőt, aki fiúgyermeket szülhet a férjének. Figyelembe véve tehát ezeket a tényezőket, nem nehéz megértenünk, hogy az ilyen eljárást azokban az időkben éppoly kevésbé tekintették házasságtörésnek, mint ahogy mi nem tekintjük annak az örökbefogadást. Ábrahámot és Sárát nem is érte gáncs. Más dolog azután, hogy Isten az ígérteit nem ezen az előbb született természetes fiún, hanem azon a törvényes fiún keresztül származtatta tovább, akivel megajándékozta kettőjüket. Mindenesetre ez a példa is mutatja, hogy milyen mélyre nyúlóan határozzák meg a történeti feltételek az erkölcsi érzést, s mutatja egyben annak szükségét is, hogy megértsük, mit kíván Isten elérni parancsaival.

Ma a házassági szerelemnek és a házasság termékenységének viszonya van előtérben. Mind a kettő Isten parancsa, a kettő azonban sokféle történeti tényező nyomán olyan feszültségbe került egymással napjainkra, hogy a viszonyukat újból át kell gondolnunk. Olyan új szabályokat kell találnunk, amelyek a változott körülmények között is lehetővé teszik az Isten kívánta rend érvényesülését.

Ekként foglalja össze *Eugen Walter* azokat a főbb mozzanatokat, amelyek észlelése szerint nehézséget jelenthetnek a mai idősebb nemzedék hite számára. Ezeket a nehézségeket el kell, s miként már az előadottakból kitűnhetett, el is lehet oszlatni. Nem egyszerű a feladat, mert a mai helyzet rendkívül kiélezett, de bizvást vállalhatjuk és vállalni is tartozunk. Aki ismeri a történelmet, meggyőződhetett róla, hogy feszültségeknek folyvást fel kell lépniök, éppen az ember történetisége miatt. Ugyanígy meggyőződhetett arról is, hogy ezek a feszültségek annál károsabban hatnak ki, minél inkább késleltetjük a nyílt és őszinte szembenézést velük. Ha túlzott aggályoskodásból már a kérdések feltevését is elhárítjuk, ezzel csak akadályozzuk az igazi megoldások létrejöttét és elhúzzuk a válság hangulatát. A visszashírtott kérdések pedig előbb-utóbb még érdesebben és égetőbben vetődnek fel s akkor már ki sem térhetünk a válasz kényszerűsége alól. A nagy teológusok és egyháztanítók nagysága éppen abban állt, hogy megvolt bennük a tudás és a bátorság ahhoz, hogy az egyház számára és a hit javára pozitív módon és idejekorán végigvigyék a hit-tartalmak újból való átgondolását.

Ide tartozik az is, hogy megértsük és megértessük az egyház felelős vezetőinek a múltban tanúsított olyan magatartásait is, amelyekkel ma nem azonosíthatjuk magunkat — figyelmeztet *Walter*. Nem feltétlenül és nem mindig a szűk látókör és hamis aggályosság készítette őket erre, hanem többnyire az a nézetük, hogy az akkori idők bizonyos fenntartásokat és fékezést kívánnak tőlük. Amit ma mi helyesnek ítélünk és ki is mondunk, talán még a századfordulón sem lett volna célszerű. Az sem mindegy, hogy olyan teológusok vagy katolikus gondolkodók állnak-e elő korszzerűsítő tö-

rekvésekkel, akiknek hithűsége nem kétséges a tanítóhivatal előtt, avagy olyanoktól erednek a javaslatok, akik egy és más kérdésben nyíltan szembeálltak ezzel a tanítóhivatallal. Joggal mondható, hogy merész úttörők nélkül ma sem dicsekedhetnénk viszonylag biztonságos légi közlekedéssel, de mégis nagy különbség az, hogy ma ülteti-e valaki a családiát repülőgépre, avagy ötven évvel ezelőtt cselekszi ezt, amikor az első repülőkísérletek folytak. A hivatalos egyháznak felelősséget kell tanúsítania valamilyeni tagja irányában, ami megkövetelheti a társadalmi fejlődés további szakaszainak bevárását. *XXIII. János* pápa történelmi nagyságát éppen az adja, hogy akkor hirdette meg a korszzerűsödés programját, amikor eléggé kialakultnak látta a modern világot, és eléggé erősnek érezte az egyházat ahhoz, hogy bátran és bizalommal teltten vigye keresztül a keresztény hit új találkozásait az emberiség sorsdöntő kérdéseivel.

Ahhoz azonban, hogy a hívők együtt tudjanak haladni a hitért felelős egyházzal, elengedhetetlen, hogy folyamatosan és behatóan foglalkozzanak a hit dolgaival és ne érzék becsupán azzal, amit szüleiktől vagy hitoktatóiktól hallottak. A hitnek is szüksége van növekvésre, tisztulásra, magasabb fokú érlelődésre. A gyermek hite és a felnőtt hite ugyanaz a hit, de az utóbbinak mégis különböznie kell az előbbitől. A keresztény hitnek a XX. században is a kinyilatkoztatás világosságába kell helyeznie a dolgokat és az evangélium kovacsaként dolgoznia mindenben, annak a hitnek kell tehát maradnia, mint aminek kezdetben is indult. Ugyanakkor azonban — emeli ki *Walter* — kifejeződési módjait tekintve másféle hitnek is, olyan hitnek, amely éppen a mai kor nyújtotta feladatainak megoldásából nyeri hatóerejét és eleven-ségét.

Annak a ténynek, hogy még mindig a világ lakosságának fele éhezik, minden jó emberben jó elhatározásokat kell életre keltenie, mindenekelett azt az elhatározást, hogy kinyitja a szemét, fölismeri a problémákat, kilép a közönytől és minden tőle telhetőt megtesz, hogy segítsen azoknak, akik ennek a problémának megoldásán munkálkodnak.

V I. P á l